

اهمیت و نقش زیستگاههای کوهستانی برای حفاظت از پرندگان

دانیال نیری^{۱*} و هومن درودی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران

^۲ مهندس فرآیند و فعال پرندنگری

نویسنده مسئول: دانیال نیری

پست الکترونیک: danial.nayeri@ut.ac.ir

مقدمه

کوهها نزدیک به ۲۵٪ از سطح خشکیهای زمین را میپوشانند و ۲۲٪ از مردم جهان در مناطق کوهستانی زندگی میکنند. کوهها ۷۰٪ از نیاز آب شیرین بشر را تامین میکنند با این وصف شناخت و مدیریت مناطق کوهستانی بسیار با اهمیت خواهد بود (کفاش، ۱۳۹۴). وجود مناطق حفاظت شده کوهستانی، تالابهای ملی و بینالمللی کوهستانی و پارکهای جنگلی و رودخانههای جاری در مناطق کوهستانی از عمده جاذبههای و زیستگاههای مهم موجود در مناطق کوهستانی ایران به شمار میروند (شیخی نیلانلو، ۱۳۹۴).

کوهستانها زیست بومهای غنی ای هستند که آنها را یک بیوم (Biome)^۱ نمی دانند چون هر قسمت

بیومها مناطق بسیار وسیع اکولوژیکی هستند که فون و فلور مخصوص خود را دارند و معمولاً با فاکتورهای غیرزیستی معرفی می-شوند.^۱

کوهستان بیوم متفاوتی دارد. مثلاً در دامنه کوهها می توان بیوم علفزار را مشاهده کرد و ارتفاعات بالا بیوم توندرا (Tundra) را مشاهده نمود. زیبایی زیستگاههای کوهستانی این است که هر چقدر ارتفاع بیشتر می شود محیط نیز تغییر می کند و گونه های گیاهی و جانوری متفاوتی را می توان مشاهده نمود. حتی در قله کوهها که به نظر چیزی بجز برف و یخ وجود ندارد زیستگاه موجوداتی اعم از گیاهان و جانوران می باشند.

کوهها در گذشته به علت غیر قابل دسترس بودن نیازی به حفاظت نداشتن اما از هنگام حضور و خانه-گزینی انسان در ارتفاعات و کوهها و اشتهای سیری ناپذیر انسان برای برداشت منابع مانند استخراج چوب و دیگر منابع ارزشمند، کوهها مورد ویرانی و بهره برداری بیش از حد قرار گرفته اند.

نام کوه برای بشر تداعی گر قدرت و استحکام و شکوه است. وقتی صفحات تکتونیک به یکدیگر برخورد می کنند به پوسته زمین به سمت بالا فشار می آورند و آنقدر فشار می آورند تا کوهها شکل می گیرند و یا آتش فشانها با فورانهای متناوب کوهها را بوجود می آورند (WWF). علاوه بر اینها برای علاقه مندان به طبیعت نام کوه تداعی گر شکوه پرواز عقاب و صدای دلنشین سایر پرندگان نیز هست.

پرندگان قابل توجه ترین، دلپذیر ترین و به عقیده بسیاری زیباترین موجودات زمین هستند که با بیش

چرا کوهستان ها اهمیت دارند و باید حفاظت شوند؟

در کوهستان ها زون بندی را می توان بهتر از هر مکان دیگری با چشم مشاهده کرد. از ارتفاع پایین می توان تیپ های زیستگاهی مختلف و رویشگاه های مختلف را مشاهده نمود که به طبع آن جانوران اعم از پرندگان متفاوت هستند و هرچه به ارتفاع بالا می-رویم تیپ زیستگاهی تغییر می کند. گونه ها نیز تغییر می کنند. تراکم جمعیت آن ها و شکارگر ها نیز تفاوت هایی را نشان می دهند.

از ۹۷۰۰ گونه در سرتاسر جهان و پس از ماهی ها بیشترین تنوع را میان مهره داران دارند (Hickman 2008). کشورمان ایران نیز از این تنوع گسترده بی نصیب نمونده و طبق آخرین چک لیست دارای ۵۳۰ گونه پرنده می باشد. که دراین میان، زاغ بور بومزاد (Endemic) و خاص ایران می باشد. حفاظت از پرندگان امروزه بخاطر آسیب های عدیده ای که انسان به جمعیت آن ها زده است باید به یکی از اولویت های مهم تبدیل شود. پرندگان متمایزترین و مشخص ترین ساکنین زیستگاه های کوهستانی هستند. این ویرانی ها و تغییرات می تواند مشکلات عدیده ای برای آن ها ایجاد کند.

شکل ۱: نمونه زیستگاه کوهستانی در منطقه بافق یزد که نیاز به حفاظت و تامین آب دارد. عکس: دانیال نیری

زمین و تغییر اقلیم، پوشش گیاهی پایین دست و بالادست با یکدیگر ترکیب می شود و تیپ های زیستگاهی و زون بندی های طبیعی به هم میریزد و

اما وقتی در زیستگاه کوهستانی تغییرات ایجاد می-شود مانند چرای دام بالاتر از ارتفاع مجاز که منجر به تغییر پوشش گیاهی و از بین رفتن آن می شود و یا حتی بدون دخالت انسان و دام عواملی چون گرمایش

اقدام به شکار می‌کند و شکار آن که شناختی نسبت به شکارچی اش ندارد در نتیجه فرآیندی برای دفاع در برابر این مهاجم جدید را ندارد و به جمعیت آن آسیب زده می‌شود.

در نتیجه آن زیستگاه های جانوران با یکدیگر همپوشانی پیدا می‌کند.

به عنوان مثال دلیجه ای که در پایین دست شکار می‌کرد بخاطر تغییرات زیستگاه در ارتفاعات بالا نیز

شکل ۲: کوهستان دارآباد در شمال تهران که حدود صد گونه پرنده در آن رکورد شده است. عکس: هومن درودی

شکل ۳: کمرکولی کوچک (*Sittaneumayer*) پرنده تیپیک و فراوان کوه های تهران. عکس: دانیال نیری

کوهستان دارآباد جهت توسعه پرنده نگری

آمریکای شمالی سالانه پذیرای بیش از ۶۰ میلیون نفر برای تماشای کوچ پرندگان است که در مجموع درآمدی بیش از ۲۰ میلیارد دلار به همراه دارد. به طور کلی مجموعه ای از فعالیت های تفریحی است که میتواند درآمد بالایی را برای جوامع محلی و ملی به همراه داشته باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۸۷).

حضور پرنده نگرها در مناطق پرنده نگری از دو لحاظ می تواند آثار مفیدی را بر جای بگذارد. در مرحله اول میزان سطح دانش و آگاهی جوامع بومی به داشته و پسانیل های خود می باشد. در واقع جوامع بومی به این نتیجه می رسند که ارزش بالای منطقه هستش که این افراد را به آنجا می کشاند. پس سعی در استفاده بهینه و حفاظت از این منابع خواهند نمود. تا بتوانند حضور این افراد را در منطقه داشته باشند. حضور پرنده نگرها در صورت مدیریت مناسب می تواند تحول شگرفی را برای جوامع بومی و محلی مناطق به همراه داشته باشد. به گونه ای که بدون هیچ هزینه اضافی در کالبد منطقه و بدون هیچ آسیبی به اکوسیستم های منطقه می تواند درآمد خوبی را عاید جوامع محلی نمود (شیخی ئیلانلو، ۱۳۹۴).

با توجه به اینکه پرنده نگری شاخه ای پرترفدار در حوزه اکوتوریسم دنیا به شمار می آید و ضمن برقراری بیشترین تعامل میان انسان و طبیعت به عنوان تفریحی سالم در بسیاری از کشورها مورد توجه قرار دارد، می توان برای حضور علاقه مندان و آگاهی آنها از شرایط استفاده از این امکانات طبیعی در کشور برنامه ریزی جدی و همه جانبه کرد. در شرایط کنونی، کشور ما با وجود دارا بودن بیش از ۵۲۰ گونه پرنده، سهم چندانی از این فرصت ندارد. مشارکت

دادن جوامع محلی و فرهنگ سازی و درآمدزایی صحیح از این ظرفیت عظیم پرنده نگری، نقش موثری در توسعه این شاخه از طبیعت گردی ایفا خواهد کرد.

دارآباد یکی از محله های شهر تهران است که در شمال این شهر قرار گرفته است. دارآباد پیش از این یکی از روستاهای پیرامون تهران بشمار می رفت. دارآباد از سوی شمال به رشته کوه توچال و از جنوب به زمینهای اقدسیه و از سوی شرق به جایی به نام باقلی زار و از غرب به بازوی توچال و زمینهای رحمن آباد مشرف است. کوه های دارآباد که دو سوی این دهکده را دربر گرفته اند رشته اصلی توچال است که از دامنه شرقی آن تا قوچک ادامه دارد. مرغزارها یا مراتع شمالی آن از توچال به این شرح است: شهربانوکشک - کمردگور - تخت شاه - الش گا - چپردره - کل نو - توپز بلند - چال مگس - بند چلچلا - فراخ سینه - سیردورو - درازلش - میردلو - پهنه خرگوش نو. و در بخش جنوبی: پیازچال - دره وزوا - عرق چینک - خوش چال بالا - خوش چال پایین. دارآباد دو رودخانه دارد به نام های «دارآباد» و «کهنه دارآباد» که در جایی به نام «سیر دورود پایین» به هم می پیوندند و رودخانه دارآباد را تشکیل می دهند.

در جدول زیر تعدادی از گونه های پرنده ثبت شده در این منطقه کوهستانی قرار گرفته است. باتوجه به یژگی های منطقه و همچنین با تلاش های بیشتر در زمان های مختلف برای پرنده نگری بنظر می رسد بتوان ته=عداد بیشتری از فهرست پرندگان را میز به ثبت رساند.

نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که تعداد ۷۴ گونه از پرندگان ایران در منطقه کوهستانی دارآباد قابل مشاهده می باشند.

جدول ۱: لیست پرندگان مشاهده شده در منطقه کوهستانی دارآباد

ردیف	اسم فارسی	اسم علمی	فصل مشاهده				وضعیت حفاظتی
			بهار	تابستان	پاییز	زمستان	
۱	چک چک کوهی	<i>Oenantheoenanthe</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۲	چک چک دم سرخ (ایرانی)	<i>Oenanthexanthoprymna</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۳	چک چک گوش سیاه	<i>Oenanthehispanica</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۴	چک چک پشت سفید	<i>Oenanthefinschii</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۵	زیرآبروک	<i>Cincluscinclus</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۶	چرخ ریسک بزرگ	<i>Parus major</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۷	سسک گلو سفید کوچک	<i>Sylvia minula</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۸	سسک بیدی	<i>Phylloscopustrochilus</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۹	سسک سبز	<i>Phylloscopustrochiloides</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۱۰	سسک گلو سفید	<i>Sylvia communis</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۱۱	سسک درختی زیتونی	<i>Hippolaispallida</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۱۲	سسک سر سیاه	<i>Sylvia atricapilla</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۱۳	سسک بیدی سبز	<i>Phylloscopustrochiloides</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۱۴	سسک تاج طلایی	<i>Regulusregulus</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۱۵	سسک چیف چاف	<i>Phylloscopuscollybita</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۱۶	عقاب طلایی	<i>Aquila chrysaetos</i>	*	*	*	در معرض خطر انقراض	
I	بحری	<i>Falco pregrinus</i>	*	*		در معرض خطر انقراض	
۱۸	سارگپه استپی	<i>Buteobuteo</i>	*	*		حمایت شده و حفاظت شده	
۱۹	لیل	<i>Falco subbuteo</i>	*	*		حمایت شده و حفاظت شده	
۲۰	قرقی	<i>Accipiter nisus</i>	*	*	*	حمایت شده و حفاظت شده	
۲۱	دلجه معمولی	<i>Falco tinnunculus</i>	*	*	*	حمایت شده و حفاظت شده	
۲۲	پیغو	<i>Accipiter brevipes</i>	*	*		حمایت شده و حفاظت شده	
۲۳	پیغو کوچک	<i>Accipiter badius</i>	*	*		حمایت شده و حفاظت شده	
۲۴	کمرکولی بزرگ	<i>Sittatephronota</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۲۵	کمرکولی کوچک	<i>Sittaneumayer</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۲۶	دیوار خزک	<i>Tichodromamuraria</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۲۷	سهره جنگلی	<i>Fringillacoelebs</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۲۸	سهره پیشانی سرخ	<i>Serinuspusillus</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۲۹	سهره زرد	<i>Carduelispinus</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۳۰	سهره بال سرخ	<i>Rhodopechyssanguinea</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۳۱	سهره کوهی	<i>Carduelisflavirostris</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۳۲	سهره گلی	<i>Carpodacuserythrinus</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۳۳	گنجشک خاکی	<i>Carpospizabrachydactyla</i>	*	*		-	
۳۴	گنجشک معمولی	<i>Passer domesticus</i>	*	*	*	-	
۳۵	زرده پره کوهی	<i>Emberizacia</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۳۶	زرده پره لیمویی	<i>Emberizacitrinella</i>	*	*		غیر حمایت شده	
۳۷	زرده پره سر خاکستری	<i>Emberizabuchanani</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	
۳۸	زرده پره سر زیتونی	<i>Emberizahortolana</i>	*	*	*	غیر حمایت شده	

۳۹	دم جنبانک خاکستری	<i>Motacillacinerea</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۰	دم جنبانک ابلق	<i>Motacilla alba</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۴۱	دارکوب باغی	<i>Dendrocoposyriacus</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۴۲	دم سرخ سیاه	<i>Phoenicurusochruros</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۳	دم سرخ معمولی	<i>Phoenicurusphoenicurus</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۴	صعوه جنگلی	<i>Prunellamodularis</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۵	پیپت تالابی	<i>Anthusspinoletta</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۶	بلبل معمولی	<i>Luscianamegarhynchos</i>	*	*		حمایت شده و حفاظت شده
۴۷	چکاوک شاخدار	<i>Eremophilaalpestris</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۸	طرقه آبی	<i>Monticolasolitarius</i>	*	*		غیر حمایت شده
۴۹	چلچله کوهی	<i>Hirundorupestris</i>	*	*		غیر حمایت شده
۵۰	بادخورک معمولی	<i>Apusapus</i>	*	*		غیر حمایت شده
۵۱	بادخورک کوهی	<i>Tachymarptis melba</i>	*	*		غیر حمایت شده
۵۲	مگس گیر خالدار	<i>Muscicapastriata</i>	*	*		غیر حمایت شده
۵۳	مگس گیر سینه سرخ	<i>Ficedulaparva</i>	*	*		غیر حمایت شده
۵۴	کبک	<i>Alectorischukar</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۵۵	کبک دری	<i>Tetraogalluscaspis</i>	*	*	*	حمایت شده و حفاظت شده
۵۶	زاغ نوک سرخ	<i>Pyrhocoraxpyrhorcorax</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۵۷	زاغی	<i>Pica pica</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۵۸	کلاغ سیاه	<i>Corvusfrugilegus</i>	*	*	*	-
۵۹	کلاغ ابلق	<i>Corvuscornix</i>	*	*	*	-
۶۰	الیکایی	<i>Troglodytes troglodytes</i>	*	*		غیر حمایت شده
۶۱	قمری خانگی	<i>Streptopeliasengalensis</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۲	کبوتر چاهی	<i>Columba livia</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۳	کوکو	<i>Cuculuscanorus</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۴	بلبل خرما	<i>Pycnonotusleucotis</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۵	زنبورخوار معمولی	<i>Meropsapiaster</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۶	توکا سیاه	<i>Turdusmerula</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۷	توکا باغی	<i>Turdusphilomelos</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۸	هدهد	<i>Upupaepops</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۶۹	سار	<i>Sturnus vulgaris</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۷۰	سنگ چشم پشت سرخ	<i>Laniuscollurio</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۷۱	سینه سرخ	<i>Erithacusrubecula</i>	*	*	*	غیر حمایت شده
۷۲	بلبل خالدار	<i>Luscianaluscinia</i>	*	*	*	غیر حمایت شده

تقدیر و تشکر

منابع

شیخی ئیلانلو، ص. ۱۳۹۴. چهارمین همایش ملی انجمن‌های علمی دانشجویی رشته‌های مهندسی

از جناب آقای محمد علی الله قلی برای نظرات ارزشمندشان در بهبود مقاله تقدیر و تشکر می‌گردد.

محمدی، سعید، زابلی، محمد و مصطفوی، مهدی،
(۱۳۸۷)، توجه ویژه به تالابها و گردشگری، اولین
کنفرانس بین المللی بحران آب، دانشگاه زابل.

<http://www.fao.org/docrep/W9300E/w9300e09.htm>

<http://lib.colostate.edu/wildlife/mountain-biome.html>

<http://www.worldwildlife.org/habitats/mountain.htm>

INTEGRATED PRINCIPLES OF
ZOOLOGY, FOURTEENTH EDITION

کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست، کرج.
ایران.

شیخی ئیلانلو، ص. ۱۳۹۴. اکوتوریسم در مناطق
کوهستانی، ویژه نامه زیست سپهر، شماره اول،
صفحه ۱.

کفاش، ا. ۱۳۹۴. استفاده پایدار از منابع کوهستان،
ویژه نامه زیست سپهر، شماره اول، صفحه ۱.